

Фразеологічні одиниці, кліше та їх використання у мовленні

Українська мова здавна славиться своєю фразеологією. Це усталені в мові слова й вислови, прислів'я й приказки, різні жартівливі й анекдотичні вирази, крилаті слова тощо. У них відбивається глибока мудрість народу, його вікова культура.

Фразеологія, фразеологічні одиниці

Фразеологія (від грецького *phrasis* - вираження, *logos* - вчення) — розділ мовознавства, в якому вивчаються лексично неподільні поєднання слів; сукупність зворотів і висловів (словосполучень, речень), фразеологізмів, властивих тій чи іншій мові.

Одиниця фразеологічної системи називається фразеологізмом (лексико-граматична єдність двох і більше граматично оформлених компонентів).

Особливості фразеологізму:

- лексичне значення виражається сполученням кількох слів, значення фразеологізму єдине.
- постійне відтворювання одного й того самого компонентного складу.
- характеризуються стійкістю граматичних категорій.
- слова у складі фразеологізмів мають часто переносне значення.
- контекстуальна обумовленість вживання.

Класифікація фразеологічних одиниць

- **Фразеологічні зрощення** — стійкі, неподільні словосполучення, зміст яких не виводиться із значень слів, що входять до фразеологізму: дати драла, врізати дуба.
- **Фразеологічні єдності** — семантично неподільні і цілісні, але в них семантика частково мотивована значення слів, що становлять фразеологізм. Єдності не мають такого міцного поєднання, як зрощення: зітерти (розтерти, стерти) на порошок (зітерти в порошок, на прах).
- **Фразеологічні сполучення** — такі стійкі мовні звороти, в яких один із компонентів має самостійне значення, що конкретизується у постійному зв'язку з іншими словами: нічого в рот не брати (нічого не їсти), брати рушник (свататися).

За походженням (етимологією) фразеологізми поділяються на:

- Сталі вислови з народної мови (побутового народного мовлення, анекдотів, жартів тощо): сам не гам і другому не дам; рука руку миє; як горохом об стіну;; вивчився на собак брехати;; стати на ноги. Сюди належать прислів'я і приказки.
- Професіоналізми, що набули метафоричного вжитку: чорним по білому; закласти фундамент; зводити до спільного знаменника; на космічній швидкості; дати гарантію; підкласти міну; гірка пілюля; вимушена посадка; спіймати на гачок.
- Переклади з інших мов або запозичення фразеологізмів без перекладу: ставити крапку над і; дивитися крізь пальці; від колиски до могили лиш один маленький крок.
- Вислови з античної культури: гордіїв вузол; прокрустове ложе; піррова перемога; Діоген у бочці; авгієві стайні; не можна двічі увійти в ту саму річку.
- Біблійні та євангельські вислови: не одним хлібом живе людина; лікарю, вилікуй себе самого; козел відпущення; пісня пісень.
- Вислови відомих людей (афоризми, цитати) - за всіх скажу; за вашу і нашу свободу; мертві сраму не імуть; нове життя нового прагне слова та ін.

Із стилістичного погляду фразеологічні одиниці групуються на розмовно-побутові, які переважають в усному мовленні та художній літературі: **вродися та й вдайся; як тіло без душі**. Другу групу становлять народнопоетичні фразеологізми. Це такі, як: **будь здорова, як вода, а багата, як земля, а щаслива, як весна; не так склалось, як гадалось**. В окрему групу виділяються книжні фразеологізми, які використовуються переважно в писемній формі наукового, офіційно-ділового, публіцистичного та художнього стилів: **болючі проблеми; заходи адміністративного впливу; дійти висновку; коефіцієнт корисної дії**.

Склад фразеологічних одиниць і висловів

МОВИ

- **Ідіомами** - називаються стійкі словосполучення, що виражають єдине поняття. Вони втратили свою внутрішню форму і іншою мовою, як правило, дослівно не перекладаються: вскочити в халепу; була не була; море по коліна.
- **Порівняння** - це вид простого тропа, в якому одне явище як поняття виявляється шляхом зіставлення з іншим явищем. Цього типу фразеологізми цінні тим, що в них безпосередніше відбиваються особливості життя і побуту носіїв мови: чистий, як сльоза; крутиться, як муха в окропі; білий, як стіна.
- **Прислів'я** - це виражений реченням народний вислів повчального змісту, що передає узагальнений суспільний досвід або формулює життєву закономірність: щире слово, добре діло душу й серце обігріло; вік живи, вік учись.
- **Приказка** - це стійкий вислів, який відзначається лаконічною будовою й використанням образної виразності, але не формулює певної закономірності чи правила: у страху очі великі, і стіни вуха мають; ні сіло ні впало.

- **Крилаті вислови** - часто повторювані влучні словесні формули, джерело яких може бути встановлене: лиш боротись - значить жити; посипати голову попелом. До них належать вислови видатних політичних діячів та історичних осіб, цитати з творів письменників, тощо: І чужому навчайтесь, й свого не цурайтесь; Неопалима купина. Афоризм виражає в стислій формі яку-небудь думку узагальнено. Це може бути прислів'я, приказка, крилатий вислів та інші фразеологізми, які набувають афористичності: хто шукає, той знайде; друзі пізнаються в біді; через терни до зірок.
- **Професійні вислови** - це стійкі словосполучення або речення, що внаслідок переосмислення вийшли за межі мови професійних груп і набули образного звучання: грати першу скрипку; увійти в роль; і кінці в воду.

- **Народнопоетичні включення** - стійкі мовні моделі, які вживаються як зачини чи кінцівки в народній творчості у вигляді рефренів, евфемізмів; хай йому земля пером; у добрий час сказати, а в лихий помовчати; вічна пам'ять. Це переважно народні побажання, заклинання, обіцянки, клятви, вітання. Перенесені у незвичну для них мовну ситуацію, вони надають ліричності, невимушеності, плавності викладу.
- **Каламбур** - фігура мовлення, яка полягає в гумористичному використанні багатозначності слова або звукової схожості різних слів; далеко куцому до зайця; де раки зимують.
- **Вислови термінологічного характеру** стають фразеологізмами, коли вони виходять за межі своєї терміносистеми й набувають переносного значення: питома вага; зійти з орбіти; вийти на фінішну пряму.

Поняття мовних кліше, штампів, складених найменувань

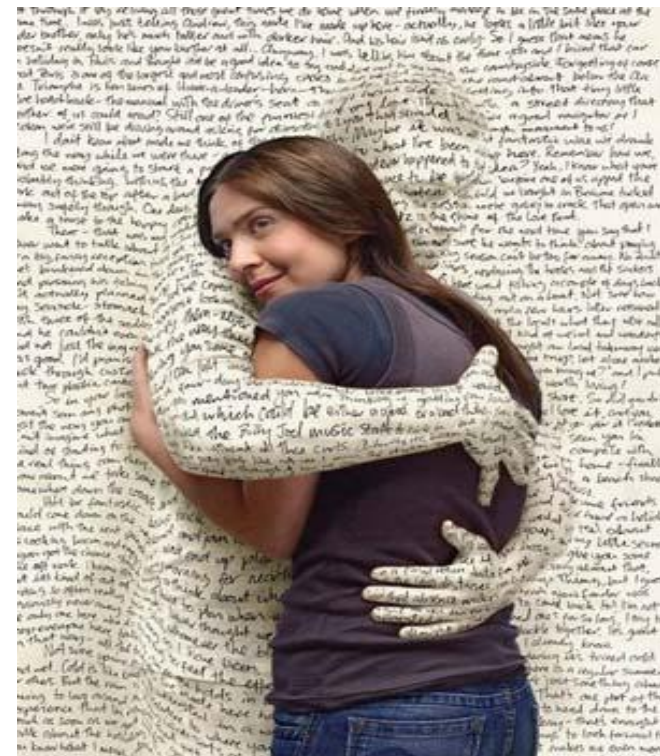
У мові є звороти, які в певних мовленнєвих ситуаціях повторюються без змін як усталена словесна формула. Від власне фразеологізмів вони відрізняються тим, що їхні компоненти зберігають своє пряме лексичне значення і їм не властиве емоційно-експресивне забарвлення. Розрізняють три види таких стійких словосполучень: кліше, штампи та складені найменування.

Кліше — звичний зворот, регулярно повторюваний у певних умовах і контекстах для тотожного позначення адекватних ситуацій, стосунків між людьми тощо.

Поява кліше пов'язана з частотністю й повторюваністю ситуацій.

До мовних кліше належать конструкції, побудовані за відповідними моделями словосполучень, зрідка речень, які функціонують переважно в інформаційних жанрах засобів масової інформації й часто відтворюються у мові. Вони виконують роль стандарту, забезпечують найповнішу інформацію й економлять мовлення. Це переважно сталі словосполучення. Такі мовні звороти внаслідок їх крайньої необхідності для комунікації починають вживатися у функції готових формул.

Мовні кліше

Використання мовних кліше

Також існують кліше мовного етикету: *добрий день, доброго здоров'я, радий Вас бачити, до побачення, на добраніч, будьте здорові, на все добре, будь ласка, якщо Ваша ласка, ласкаво просимо, будьте люб'язні, щиро дякую, глибоко вдячний, з повагою, шановний пане, вельмишановний добродію, з роси й води, бажаю щастя й добра Вам.*

В офіційно-діловому спілкуванні використовують, наприклад, такі кліше: *згідно з розпорядженням, на підставі наказу, відповідно до чинного законодавства, порядок денний, поставити питання на розгляд, довести до відома, взяти до уваги, вжити заходів, надати допомогу, з боку адміністрації, обіймати посаду, повноважний орган, через сімейні обставини, за місцем основної роботи, у зв'язку з виходом на пенсію, укласти договір, матеріальна відповідальність.*

Використання мовних кліше

У медичній галузі побутують кліше на зразок госпіталізація хворого, попередній медичний огляд, дослідження крові, задавлена хвороба, відчуття болю, затьмарення свідомості, забите місце, сприятливий прогноз хвороби, згідно з приписом лікаря, живильний розчин, приймання їжі, зсідання крові, лікарняний листок, тимчасова непрацездатність.

Використання мовних кліше

Для позначення різних явищ суспільно-політичного життя вживають усталені звороти на зразок правляча верхівка, посадова особа, засоби масової інформації, сфера обслуговування, правоохоронні органи, організована злочинність, криміногенна ситуація, виборчий блок, передвиборча агітація, результати виборів, всенародне обговорення, пленарне засідання, маніпулювання громадською думкою, соціально незахищені верстви населення, розв'язання проблеми, боротьба з тероризмом, фінансова підтримка, комплексні заходи, стан довкілля.

Кліше слід відрізнити від мовних штампів, яких, як правило, слід уникати в мовленні.

